

Урок беларускай мовы “Віды сінтаксічнай сувязі слоў у словазлучэнні: дапасаванне, кіраванне, прымыканне” (8 клас)

Алена Віктараўна Каламеец,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі
Малабераставіцкай сярэдняй школы
Бераставіцкага раёна

Прадмета “Беларуская мова” з’яўляецца спрыяльным для фарміравання камунікатыўнай кампетэнцыі. Камунікатыўная кампетэнцыя мае на ўвазе валоданне ўменнем будаваць маўленчыя ўзаемаадносіны з іншымі людзьмі; дакладна, правільна, лагічна і выразна выказваць свае думкі; захоўваць у працэсе камунікацыі маўленчыя і моўныя нормы зносін, правілы маўленняга этыкету, спрыяе развіццю здольнасці асэнсавана ўспрымаць вуснае і пісьмовае маўленне (слухаць і чытаць).

На ўроках беларускай мовы мэтазгодна выкарыстоўваць практыкаванні, накіраваныя на развіццё ўменняў, звязаных з успрыманням і засваеннем вучэбнай інфармацыі, а таксама ўменняў вызначаць задачы сваёй працы і ўменняў рабіць вывады.

З гэтай мэтай настаўнік пры планаванні ўрока павінен ўключаць заданні ў самых розных формах: звязныя тэксты, абгульняльныя табліцы, розныя віды схем, розныя віды планаў, выказванні аб мове, лінгвістычныя задачы і інш. Гэта важныя элементы, у функцыі якіх уваходзіць забеспячэнне дадатковай прапрацоўкі матэрыялу, фарміравання імкнення самастойна кантраляваць сябе, паказ магчымасцей прымяняць тэарэтычныя веды на практыцы і самастойна прымаць рашэнні. Такі падыход дасць вучням магчымасць авалодаць такімі метапрадметнымі ўменнямі, як пастаноўка задач дзейнасці і фармулёўка вывадаў, выкарыстанне розных спосабаў засваення зместу тэксту, гэта значыць прыёмамі інфармацыйнай перапрацоўкі тэксту.

Тэма: Віды падпарадкавальнай сувязі слоў у словазлучэнні:
дапасаванне, кіраванне, прымыканне

Задачы:

- пазнаёміць з відамі граматычнай сувязі слоў у словазлучэнні, з паняццямі: дапасаванне, кіраванне, прымыканне;
- развіваць уменні вызначаць від падпарадкавальнай сувязі паміж кампанентамі ў словазлучэнні;

– фарміраваць культуру вуснага і пісьмовага маўлення вучняў, выхоўваць павагу да роднай мовы.

Абсталяванне: дыдактычны матэрыял, партрэт А.К. Клышкі, кнігі А.К. Клышкі.

Ход урока

I. Арганізацыйны этап

Настаўнік вітае вучняў, настройвае на пазітыўны ход урока, матывуе на атрыманне ведаў.

II. Этап актуалізацыі ведаў. Вызначэнне праблемнага пытання.

Настаўнік: Тэма нашага ўрока – “Віды падпарадкавальнай сувязі слоў у словазлучэнні: дапасаванне, кіраванне, прымыканне”. Зыходзячы з тэмы ўрока сфармулюйце задачы, якія нам патрэбна вырашыць на ўроку.

Вучні:

1. Пазнаёміцца з відамі падпарадкавальнай сувязі слоў.
2. Навучыцца вызначаць від падпарадкавальнай сувязі паміж словамі ў словазлучэнні.
3. Правільна афармляць словазлучэнні ва ўласным маўленні.

III. Этап праверкі дамашняга задання

Настаўнік: Спачатку давайце праверым, што вы падрыхтавалі дома.
(Абарона вучнямі класараў “Словазлучэнне”, “Граматычнае значэнне словазлучэння”.)

IV. Этап вывучэння новага матэрыялу.

Настаўнік: Каб вырашыць вызначаныя намі задачы, мы будзем працаваць у групах (вучні дзеляцца на тры групы) і выканаем наступнае заданне.

Заданне.

Спачатку вы павінны прачытаць правіла на старонцы 51–52, затым выканаць заданне. У вас на партах ляжыць табліца. У канвертах вы атрымалі модулі, якія патрэбна размясціць правільна ў калонкі табліцы.

На самастойнае выканенне задання даецца 5 хвілін. Затым адзін прадстаўнік ад групы раскажа па табліцы, якая атрымалася, пра адзін з відаў падпарадкавальнай сувязі.

Такім чынам усе вучні класа знаёмяцца з новым матэрыялам па тэме ўрока.

Суадносіны галоўнага і залежнага слова	Якой часцінай мовы выражана галоўнае слова?	Якой часцінай мовы выражана залежнае слова?	На якое пытанне адказвае залежнае слова?	Якім членам сказа з’яўляецца залежнае слова?

--	--	--	--	--

Прывядзіце прыклады:

Модулі ДАПАСАВАННЕ (для 1-й групы). (Павінны быць разрэзаны.)

залежнае слова ставіцца ў тым жа родзе, ліку і склоне, што і галоўнае	назоўнікам	прыметнікам дзеепрыметнікам парадкавым лічэбнікам займеннікам	Які? Чый?	азначэннем
---	------------	---	--------------	------------

Модулі КІРАВАННЕ (для 2-й групы). (Павінны быць разрэзаны.)

галоўнае слова патрабуе, каб залежнае слова стаяла ў пэўным ускосным склоне	часцей дзеяслоў (можа быць назоўнік, дзеепрыметнік)	назоўнік займеннік	пытанні ускосных склонаў	дапаўненнем
--	--	-----------------------	--------------------------------	-------------

Модулі ПАДПАРАДКАВАННЕ (для 3-й групы) (Павінны быць разрэзаны.)

залежнае <u>нязменнае</u> слова спалучаецца з галоўным толькі па сэнсе	дзеяслоў назоўнік прыметнік прыслоўе	прыслоўе інфінітыў дзеепрыслоўе	Як? Які? У якой ступені? У якой меры?	акалічнасцю
--	---	---------------------------------------	---	-------------

V. Этап першаснай праверкі ведаў

**Заданне. Пр. 69. Вызначце від падпарадкавальнай сувязі, пабудуйце
схемы словазлучэнняў.**

Задачы: (павінны сфармуляваць вучні)

1. Навучыцца вызначаць від падпарадкавальнай сувязі ў словазлучэннях.
2. Удасканаліць уменне вызначаць галоўнае і залежнае слова ў словазлучэнні.

У з о р: увайсці (куды?) ў клас — кіраванне (дзеясл. + наз.).

Прафесійны поспех, усім вядомы, аб'яднаная намаганні, абгорнуты падручнік, сядзець схіліўшыся, сядзець на лавачцы, візіт ветлівасці, займацца ўсур'ёз, высока над гаем, абмен думкамі, барацьба за мір, жадаць удачы, раман у вершах, працаваць бесперапынна.

Заданне выконваецца ў тых жа групах. Першая група выпісвае з тэксту словазлучэнні, у якіх словы звязаны спосабам дапасавання, другая група – спосабам кіравання, трэцяя – спосабам прымыкання. Тры вучні, прадстаўнікі кожнай групы, выконваюць заданне на дошцы.

Дапасаванне: прафесійны (які?) поспех (прым. + наз.), аб’яднаня (якія?) намаганні (дзеепрым.+наз.), абгорнуты (які?) падручнік (дзеепрым.+наз.)

Кіраванне: усім (каму?) вядомы (прыназ. + прым.), сядзець (на чым?) на лавачцы (дзеясл. + наз.), візіт (чаго?) ветлівасці (на. + наз.), высока (над чым?) над гаем (прысл. + наз.), абмен (чым?) думкамі (наз. + наз.), барацьба (за што?) за мір (наз. + наз.), жадаць (чаго?) удачы (дзеясл. + наз.), раман (у чым?) у вершах (наз. + наз.).

Прымыканне: сядзець (як?) схіліўшыся (дзеясл. + дзеепрысл.), займацца (як?) усур’ёз (дзеясл. + прысл.), працаваць (як?) бесперапынна (дзеясл. + прысл.).

Вывады: (павінны сфармуляваць вучні)

1. Мы навучыліся вызначаць від падпарадкавальнай сувязі ў словазлучэннях.
2. Мы замацавалі ўменне вызначаць галоўнае і залежнае слова ў словазлучэнні.

Арфаграфічная хвілінка. Лінгвістычная загадка. Чаму па-рознаму (разам і праз злучок) пішуцца складаныя прыметнікі ў натульных словазлучэннях? *Бела-ружовы мрамор. Беламрамуровы палац.*

Адказ: складаны прыметнік пішацца разам, калі ўтвораны ад словазлучэння з падпарадкавальнай сувяззю, а праз злучок, калі ўтвораны ад раўнапраўных слоў.

Фізкультхвілінка

VI. Этап замацавання ведаў

Заданне. Пр. 75. Прачытайце тэкст і назавіце адметныя беларускія словазлучэнні, вызначце від падпарадкавальнай сувязі.

Задача: (павінны сфармуляваць вучні)

1. Замацаваць уменне вылучаць словазлучэнні са сказа.
2. Замацаваць уменне вызначаць від падпарадкавальнай сувязі.

Беларусы хлеб рэжуць, ці крояць, атрымліваюцца скібкі. Сала — толькі рэжуць і на талерку кладуць скрылікі.

Масла — толькі каровіна, сметанковае масла, топленае (таплёнае) масла. З расліны — алей, аліўкавы, ільняны, канапляны, праванскі, сланечнікавы.

Прыпомнім яшчэ, што бульбу ў нас абіраюць, а маладую, з якой лёгка здымаецца лупінка, скабуць.

Не лішне, відаць, тут будзе зазначыць, што «кипяток» мае тры адпаведнікі — кіпень, кіпецень, вар. Якое слова з дзяцінства вам бліжэйшае, тое і ўжывайце.

Хоць «вскипятить» па-беларуску закіпяціць, аднак пра ваду часцей кажуць згатаваць вады, пра малако — спарыць малака. І адпаведна — гатаваная вада, паранае малако. А «парное молоко» — па-беларуску сырадой.

Пры гатаванні ежы вам, пэўна ж, спатрэбяцца словы прыгаршчы, жменя, шчопці, тры пальцы, каб што ўзяць і ўкінуць у чыгун ці гаршчок — ад круп да солі.

Тым часам, заслаўшы настольнік, абрус, можна сабраць стол (рус. накрыть на стол). «Кушайте!» — «Ещё!» Або: «Піце!»

«Пожалуйста кушать!» — «Просім (прашу) да стала!» Або: «Калі ласка, да стала!»

Чым хата багатая, тым і рады! (Паводле А. Клышкі).

Адказы: кроць хлеб, кладуць скрылікі, каровіна масла, сметанковае масла, сланечнікавы алей, абіраюць бульбу, скабуць бульбу, здымаецца лупінка, згатаваць вады, спарыць малака, гатаваная вада, паранае малако (сырадой), прыгаршчы мукі, жменя круп, шчопці цукру, тры пальцы солі, заслаўшы настольнік (абрус), сабраць стол, просім да стала.

Вывад: Мы замацавалі ўменне вылучаць словазлучэнні са сказа, вызначаць від падпарадкавальнай сувязі і даведаліся пра адметныя беларускія словазлучэнні. (*Павінны сфармуляваць вучні.*)

Развіццё маўленчай і пазнавальнай дзейнасці.

Заслухоўваецца наведанне пра беларускага празаіка, журналіста, крытыка, перакладчыка, педагога, заслужанага дзеяча культуры Рэспублікі Беларусь, аўтара беларускага «Буквара» Анатоля Канстанцінавіча Клышкі, якое падрыхтаваў вучань. Арганізуецца міні-выстава кніг і партрэтаў А.К.Клышкі.

Анатоль Канстанцінавіч Клышка — беларускі пісьменнік, педагог, публіцыст, перакладчык. Нарадзіўся ў сялянскай сям’і 16 красавіка 1935 года, у в. Данейкі, Баранавіцкага раёна Брэсцкай вобласці.

Вучыўся ў Навагрудскім педагагічным вучылішчы з 1949 года па 1952 год. Працаваў карэктарам у навагрудскай гарадской газеце «Звязда», адказным сакратаром рэдакцыі газеты «Фізкультурнік Беларусі». Скончыў філалагічны факультэт БДУ ў 1958 годзе. Быў супрацоўнікам газеты «Літаратура і мастацтва», інструктарам па друку ЦК ЛКСМБ, са снежня 1958 года вучыўся ў аспірантуры пры Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР, з 1960 года — супрацоўнік рэдакцыі часопіса «Полымя». З’яўляўся членам Саюза пісьменнікаў СССР з 1960 года.

У 1961–1963 гадах — старшы рэдактар сцэнарнага аддзела кінастудыі «Беларусьфільм», пасля ў часопісе «Полымя» — літработнік аддзела крытыкі, рэдактар аддзела навукі і мастацтва. З 1971 года — загадчык лабараторыі навучання грамаце, потым аддзела навучання літаратуры Інстытута педагогікі Міністэрства асветы БССР. У 1981–1983 гадах — загадчык рэдакцыі выдавецтва «Юнацтва», у 1986–1990 гадах — загадчык аддзела крытыкі часопіса «Полымя».

Аўтар «Буквара», «Пропісаў да “Буквара”, «Пропісаў для 1 класа» і іншых вучэбных дапаможнікаў. Напісаў кніжкі для дзяцей: «У лясках Белавежы», «Самая лепшая хатка», «Вярэнька загадак», «Францыск Скарына, альбо Як да нас прыйшла кніга» і іншыя. Яго мастацкія творы адметныя арыгінальнасцю думкі і формы, дакладнасцю ацэнак, яркасцю стылю.

Памёр Анатоль Канстанцінавіч Клышка 14 красавіка 2021 года.

VII. Этап прымянення ведаў

Заданне. Пр. 77. Прачытайце тэкст. Выпішыце адметныя беларускія словазлучэнні і вызначце спосабы сінтаксічнай сувязі.

Задачы: (павінны сфармуляваць вучні).

1. Удасканаліць умеенне вылучаць словазлучэнні ў сказах.
2. Удасканаліць уменне вызначаць від падпарадкавальнай сувязі.
3. Пашырыць слоўнікавы запас, выхоўваць любоў да роднай мовы.

Шарая гадзіна — гэта змрок увечары пасля захаду сонца, калі яшчэ не цёмна, але ўжо і не дзень. Для мяне, напрыклад, з дзяцінства гэта час, калі людзі вяртаюцца з поля, уходжаюцца каля дому, маці доіць карову. Прыбег знадворку і кот, сеў каля каровы, чакаючы свае порцыі сырадою...

У кожнай мовы, дакладней, у кожнага народа, апроч гадзіннікавага абазначэння часу, ёсць і іншы адметны падзел. Пры перакладзе на іншую мову часам нават нельга знайсці дакладны адпаведнік такому пэўнаму прамежку і часта даводзіцца рабіць апісальны пераклад.

Не знаходжу і я такога адпаведніка нашай **шарай гадзіне** ў рускай мове. Можа, «сумерки»? Але ж па-нашаму гэта змярканне, прыцемак. У некаторых мовах побач з такімі слоўнікамі, як тлумачальныя, фразеалагічныя, сінанімічныя і іншыя, ёсць і такія, дзе апісваецца, скажам, уся градацыя пераходу часу праз цэлы дзень — ад цёмнага да цёмнага. У такім беларускім слоўніку (давайце памарым!), пэўна, знайшліся б гэтакія словы для вызначэння часу пасля полудня: схіліла (сышло) з поўдня, пад вечар, надвечар (бралася надвечар), на захадзе сонца, пасля захаду, на змярканні, на прыцемку, на шарай гадзіне, увечары і г. д.

Такога слоўніка ў нас яшчэ няма, але ў вас павінны быць хоць асобныя старонкі такога вашага слоўніка, каб ваша мова была яскравая і паслухмяная, каб яна «сказала» ўсё, што вам хацелася выказаць. Нярэдка ў нашым друку можна сустрэць і такое напісанне: **шэрая гадзіна**. Мне здаецца, карэктары тут

перастараліся. Бо **шарая гадзіна** сваёй назвай напамінае не так пра шэры колер, як пра вячэрнюю пару, калі **шарэе**. Ад гэтага слова і **шарая гадзіна**.

Адказы: шарая гадзіна – дапасаванне, уходжвацца каля дому – кіраванне, прыбег знадворку – прымыканне, порцыі сырадою – кіраванне, схіліла з поўдню – кіраванне, бралася надвечар – прымыканне.

Вывады: мы ўдасканалілі ўменні вылучаць словазлучэнні ў сказах, вызначаць від падпарадкавальнай сувязі, пашырылі свой слоўнікавы запас адметнымі беларускімі словазлучэннямі. *(Павінны сфармуляваць вучні.)*

VIII. Этап падвядзення вынікаў урока.

Заданне:

Вучні атрымліваюць тыя ж канверты з модулямі ўжо без табліц. Кожная група атрымала іншы канверт, чым у пачатку ўрока. Вучні аналізуюць атрыманыя модулі і вызначаюць па іх від падпарадкавальнай сувязі і даказваюць, чаму яны так лічаць.

Настаўнік вяртаецца да пастаўленых у пачатку ўрока задач і задае пытанні:

- Якія задачы вы вызначылі ў пачатку ўрока?
- Аб якіх відах падпарадкавальнай сувязі слоў вы даведаліся? Назавіце іх?
- Ці навучыліся вы вызначаць від падпарадкавальнай сувязі паміж словамі ў словазлучэнні.
- Ці ўдалося вам навучыцца правільна афармляць словазлучэнні ва ўласным маўленні?

– Задачы ўрока выкакананы?

Значыць наш урок быў эфектыўны.

XII. Домашняе заданне пр. 72, параграф 9.

Літаратура

1. Бадзевіч, З.І., Саматыя І.М., Беларуская мова / Вучэбны дапаможнік для 8 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання / З.І. Бадзевіч, І.М. Саматыя. – Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2020.-255с.
2. Варановіч, З.Б. Методыка выкладання беларускай мовы / З.Б. Варановіч, 2-е выд. – Мінск: Сэр-Віт, 2010. – 248 с.
3. Валочка, Г.М. Тэсты па беларускай мове 8 клас / Г.М. Валочка, С.А. Язерская. – Мінск: Сэр-Віт, 2013. – 160с.
4. Дабрынеўская, Г.І. Арганізацыйныя сістэмныя тэхналогіі навучання/ Г.І. Дабрынеўская // Пачатковая школа. – 2001. – № 6. – С. 29-36.

5. Выкарыстанне сучасных адукацыйных тэхналогій на ўроках беларускай мовы і літаратуры / В.У. Бухавец [і інш.]; пад агул. рэд. С.І. Цыбульскай. – Мінск: Сэр-Віт, 2016. – 208с.
6. Запрудский, Н.И. Современные школьные технологии-2 / Н.И. Запрудский. – Минск: Сэр-Вит, 2010. – 256 с.
7. Кныш, М. Свята жаданай сустрэчы: патрабаванні да сучаснага урока / М. Кныш // Роднае слова. – 2015. – № 1 – 5.
8. Лашчэнкава, Р.У. Актыўныя формы выкладання беларускай мовы і літаратуры / Р.У. Лашчэнкава. – Мінск: Сэр-Віт, 2022. – 145с.
9. Сердзюкова, С.Р. Тэставы кантроль па беларускай мове. 7-10 класы: дапаможнік для настаўнікаў / С.Р. Сердзюкова. – Мінск: Аверсэв, 2016. – 237 с.
10. Хмялеўская, А.У. Тэматычны кантроль па беларускай мове, 8 клас: дапам. для настаўнікаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агул. сярэд. адукацыі / А.У. Хмялеўская. – Мінск: Сэр-Віт, 2016. – 88с.
11. Яленскі, М.Г. Методыка выкладання беларускай мовы. Сучасная лінгвадыдактыка / М.Г. Яленскі. – Мінск: Сэр-Віт, 2015. – 176 с.